

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Müslüman Arnavutluk'un haftalık bülteni Muştu'nun yirmialtıncı sayısı ile merhaba diyoruz.

Geçtiğimiz hafta sonu İHH tarafından organize edilen Balkan Sempozyumu vesilesiyle Türkiye Balkan Müslümanlarını ağırladı. İki gün süren sempozyuma Arnavutluk, Bosna, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Sırbistan ve Yunanistan - Batı Trakya'dan katılan davetliler, sempozyum öncesi hazırladıkları tebliğleri sundular.

Balkan Sempozyumu'nda sunulan tebliğlerin kitaplaştırılmış ve hazır bulunanlara hediye edilmiş olması sempozyumun güzelliklerinden birisiydi, diyebiliriz. Zira birçok sempozyum tebliğlerin kitaplaştırılmaması sebebiyle unutulmaya mahkum hale geliyor ve beklenen faydayı sağlayamıyor. İHH'nin bu aktiviteyi bir kitap haline getirmesi tarihi düşülmüş bir kayıt olması açısından da önem taşıyor. 'Söz uçar yazı kalır' diyen bir topluma da yaraşacak olan budur.

Sempozyumda sunulan tebliğleri ve sempozyum hakkında yazılanları bu haftadan itibaren bölüm bölüm yayımlayacağız. Böylelikle bu faaliyetin haber verilmesinde bizim de bir katkımız olacağını umuyoruz. Her güzel başlangıç bizler için bir sevinç ve ümit vesilesi oluyor. Bu sempozyumun da böyle bir başlangıç olmasını umuyoruz ve sempozyuma ilişkin internet adreslerini veriyoruz:

<http://www.balkansempozyumu.org/>
<http://www.balkansempozyumu.org/balkansempozyumu.pdf>

Bültenimize Kur'anı Kerim'in Arnavutça meali ile başlıyoruz. Meal Bakara Suresinin 64 - 78. ayetlerini içeriyor.

Balkan Sempozyumu'nda Arnavutluk Diyanet İşleri Başkanı Selim Muca tarafından sunulan tebliğ sempozyumla ilgili olarak yer verdiğimiz ilk çalışma oluyor.

'Arnavutluk'ta Komünizm Sonrası Dinlerin Yayılması' sekizinci bölümü ile devam ediyor.

Çameria bölümünde bu hafta "Dosja e zezë e Greqisë, 1912-2007" isimli Arnavutça çalışmanın ikinci bölümünü sunuyoruz.

Gürkan Biçen tarafından kaleme alınan Balkan Notları - Arnavutluk isimli gezi notları da ikinci bölüme devam ediyor.

Bültenimiz Tiran'dan nostalik bir fotoğraf ile sona eriyor.

Hepinize hayırlar dilerken gerek bülten çalışmamıza ve gerekse www.muslumanarnavutluk.com sitesine yönelik müspet - menfi görüşlerinizi info@muslumanarnavutluk.com elektronik posta adresine gönderebileceğinizi hatırlatmak isteriz.

Selam ile...

- mëshira e All-llahut ndaj jush, ju do të ishit prej të dëshpruarve (në të dy jetërat).
65. Ju tanimë e keni të njohur çështjen e atyre nga mesi juaj që nuk respektuan (urdhërin) në të shtunën, e Ne u thamë: Shndërrohuni në majmunë të përbuzur!
66. Atë (shndërrimin e tyre) e bëmë masë ndëshkuese për ata që e përjetuan (me sy) dhe për të pastajshmit, por edhe si këshillë për të devotshmit.
67. (Përkutjoni) Edhe kur Musai popullit të vet i tha: “All-llahu ju urdhëron ta therrni një lopë! Ata thanë: “A bën tallje me ne?” Ai tha: “All-llahut i mbështetem të më ruaj e të mos bëhem nga injorantët!”
68. Ata thanë: “Lute Zotin tënd për ne të na sqarojë çfarë është ajo? Ai tha: “Ai thotë se ajo është një lopë as e vjetër (e moshuar) as e re (mëshqerë), është e mesme, zbatoni pra atë që urdhërohëni!”
69. Ata thanë: “Lute Zotin tënd për ne që të na sqarojë çfarë është ngjyra e saj? A tha: “Ai thotë se ajo është një lopë e verdhë, ngjyra e saj është e fortë që kënaqë shikuesit”.
70. Ata thanë: “Lute Zotin tëndë për ne që të na sqarojë çfarë është ajo, se lopët na janë përzier (janë bërë të ngjashme) e ne do të gjejmë të vërtetën në dashtë All-llahu!
71. Ai tha: “Ai thotë se ajo është lopë jo e lodhur duke lëruar tokën as duke ujitur bimët, ajo është pa të meta dhe në të nuk k shenjë (ngjyrë tjetër)!” Ata thanë: “E tash na e sqarove saktë dhe e therrën atë, e për pak e lanë pa e kryer punën.
72. (Përkujtoni) Kur e patët mbytur një njeri dhe u kundërshtuat mes veti për te, e Allllahu është zbulues i asaj që e mbanit fshehtë.
73. E ne u thamë: “Mëshoni atij (të vdekurit) me një pjesë të saj (të lopës së therrur)!” Ja, kështu All-llahu ngjallë të vdekurit dhe ua sqaron argumentet e veta, ashtu që të kuptoni.
74. Edhe pas (fakteve të qarta) zemrat tuaja u bënë pasandej të forta si guri, e edhe më të forta, sepse ka nga gurët prej të cilëve gufojnë lumenj, e ka disa prej tyre që qahen dhe prej tyre buron ujë, madje ka prej tyre që nga frika ndaj Zotit rrokullisen tatëpjetë (nga maja e kodrës). All-llahu nuk është i pakujdeshëm ndaj asaj që veproni ju.
75. A shpresoni se do t’u besojnë ata juve (jehudët), kur dihet se një grup prej tyre dëgjuan fjalët e All-llahut, edhe pse i kishin kuptuar, e duke qenë të vetëdijsëm (ç’bënin) i ndryshuan ato.
76. E kur takonin ata që kishin besuar (muslimanët) thonin: “Ne kemi besuar! E kur veçoheshin ata mes veti thonin: “A po ju tregoni atyre (muslimanëve) për atë që All-llahu ua shpalli juve (në Teverat rreth Muhammedit a. s.)46 që ata para Zotit tuaj të kenë argumente kundër jush. A nuk jeni duke kuptuar.
77. A thua nuk e dinë ata (jehuditë) se All-llahu e di atë çka e fshehin dhe atë çka e publikojnë?
78. E ka disa prej tyre që janë analfabetë, nuk e kuptojnë librin, por jetojnë vetëm

Balkanlarda İslam'ın Geleceği ve Birlikte Yaşam

Selim Muça
Arnavutluk Diyanet İşleri Başkanı

(İHH tarafından 18 – 19 Ekim 2008 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Balkan Sempozyumunda sunulan bu tebliğ Sempozyum Kitabından alınmıştır.)

Arnavutluk, coğrafi olarak güneydoğu Avrupa kıtasına ait olup Balkanların batısında yer alır. Karadağ, Kosova, Makedonya ve Yunanistan olmak üzere dört ülke ile komşudur. Batısında ise Adriyatik ve İyon Denizi vardır. 4,3 milyon nüfusu olan Arnavutluk'un %70'i Müslüman, %20'si Ortodoks ve %10'u Katolik'tir.

Arnavutluk'a İslam'ın girişi Osmanlı öncesine kadar uzanan eski bir geçmişe sahiptir. Ancak burada belirtmeliyiz ki, Arnavutluk'ta İslam dininin Osmanlı öncesine ilişkin durumu hakkında elimizde çok az veri bulunmaktadır. Bunun nedeni genel olarak Orta Çağ Arnavutluk tarihinin yeteri kadar aydınlatılmamış olmasıdır.

Müslüman tarihçi İdrisi ve onun kılavuzu İbn-i Kalkali'nin ifade ettiğine göre, tarihi antik çağlara kadar uzanan Vlora, Durrus, Himara gibi sahil şehirlerinde tarım ve ziraatın gelişmesinde Müslümanların katkısı hayli fazladır.

Osmanlı öncesi Arnavutluk'ta İslam dinini tanıtan önemli kişilerden biri de Sarı Saltuk Hazretleri'dir. Yazılı kaynaklara göre kendisi Türk olup Arnavutluk'a gelen ilk Müslüman Türk'tür.

Osmanlı döneminde ise 1520-1530 yıllarındaki tahmini kayıtlara göre, Balkan nüfusunun %19'u Müslüman, %80'i Hristiyan ve %1'i Yahudi idi. Bu kayıtlarda zikredilen nüfus; Yunan, Bulgar, Arnavut, Sırp ve Leh asıllıdır.

Balkanların özelliğini anlayabilmek için tarihe göz atmak gerekmektedir. Bu açıdan, Osmanlı tarihine sadece bir Türk tarihi demek yanlıştır. Bu tarihin temelinde, din ve ırk ayırmaksızın bütün Balkan ülkelerinin tarihi birleşmektedir. Slavlar, Rumenler, Yunanlılar ve Arnavutlar kendi ülkelerinin kültür ve oluşumlarını anlayabilmek için Osmanlı tarihini çok dikkatli incelemelidirler.

İslamiyet, Balkanları primitif ve gelişmemiş buldu. 10. asırdan itibaren devam eden din ve ırk kargaşaları Balkanları çok yıpratmıştı. Bu dönemde kuzeyden, batıdan ve doğudan gelen milletler ve yapılan savaşlar geride öyle yaralar ve problemler bıraktı ki, artık çürümüş olan Bizans İmparatorluğu tedavi edilebilecek durumda değildi.

Balkan ülkelerinin İslam'a girmeleri ve özellikle Arnavut milletinin İslamiyet'e girişi, komünist Balkan tarihinin iddia ettiği gibi zorla, zulümle değil, 3-4 asır süresince tedrici olarak ve barış içinde gerçekleşmiştir. Bu durum da Arnavut bölgelerinde yaşayan toplumun İslamiyet'i daha mukni, müşahhas ve demokratik bir

inanç olarak kabul ettiğini ortaya koymaktadır.

Komünist tarihçiler Osmanlı – Arnavut ilişkisini bir savaşlar zinciri olarak resmeder.

Osmanlı ile birlikte vakıf geleneği Arnavutluk'ta yerleşmiş ve birçok mektep ve medrese bu gelenek sayesinde eğitim ve öğretim hayatına kazandırılmıştır. Arapça ve Osmanlıca bu medreselerde eğitim dili olarak varlığını hissettirmiştir. Arnavutluk'ta, Müslüman entelektüel bir tabakanın oluşmasında, bu medreselerin büyük etkisi vardır ve buralarda dinî ilimler ile birlikte müspet ilimler de okutulmuştur.

Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da beş asır boyunca yaşanan hoşgörü ve medeniyetler toleransı, İslam'ın gerektirdiği bir yaşam tarzından başka bir şey değildir. İslam medeniyetini Avrupa'daki Orta Çağ'dan ayıran en belirgin özelliklerden biri, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çeşitli ırk ve din mensuplarının yaşamasıdır. O zamanlar, birlikte yaşayan milletler arasında böyle bir hoşgörü görülmemiştir; Orta Çağ Avrupa'sı böyle bir hoşgörüden habersizdir. Buralarda, İslam'a giren milletler gibi, eski dinlerine devam eden diğer grup ve milletler dahi, kendi inançlarını rahat bir ortamda devam ettirebilmişlerdir.

Hıristiyan bölgelerde yaşayan etnik gruplar kendi dillerini, dinlerini ve bölgesel sosyopolitik yapılarını koruyabiliyorlardı. Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki diğer

milletlere yönelik herhangi bir asimilasyon teşebbüsü yoktu. Aynı şekilde zorla bir İslamlaştırma veya Osmanlılaştırma da söz konusu değildi.

İslam'dan esinlenen ve Osmanlı Devleti tarafından uygulanan böyle liberal bir politikanın amacı, Hristiyan bölgelerde sulhu ve refahı sağlamaktı.

Osmanlı'nın başarısında idaresi altındaki milletlerin de rolü büyüktür. Bu başarıda, Yunan ve Slavların girişkenliğinden, Boşnak ve Hırvatların sabrından ve Arnavutların kahramanlığından bahsetmek de mümkündür.

Ayrıca Arnavutların Yeniçeri Ocağı'na katkıları da herkesçe bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde, hayatın her alanında terini ve kanını döken Arnavut entelektüellere rastlamak mümkündür. Onlar, devlet idaresinden başlayarak medrese hocalarına kadar, sosyal ve siyasi hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuşlardır.

Vurgulanması gereken bir diğer nokta da şudur ki, Arnavutların Müslüman olmalarıyla ve bölgede Bizans hayat tarzının sona ermesiyle, Balkanlarda yeni bir rüzgâr esmeye başladı. Orta Çağ karanlığı sona erdi ve yeni bir insan modeli ile yenilikçi ve bilimsel bir dönem başladı. Bizim milletimizin tarihi, asırların akışında meydana gelen olayların dinî yapısı bakımından özel bir örnek teşkil etmektedir. Sayısı az olan bir halk, kendi topraklarında diğer tüm Balkan halklarından daha eski olması ve bir tek

etniğin bünyesinde barındırdığı değişik dinlerin ve tarikatların sayısı ile dikkat çekmektedir. Arnavut topraklarında, Osmanlı idaresinin kurulması, halkın dinî yapısında büyük değişikliklere sebep oldu.

Uzun bir dönemden sonra komünist rejimin yürüttüğü din karşıtı uygulamalar, halkın büyük çoğunluğunu zor durumda bırakmıştır. Özellikle dindar insanlar için bu dönem yaşananlar bir işkence niteliği taşımaktadır. Ancak 1990 yılında demokratikleşme sürecinin başlamasıyla beraber dinî hareket canlılık kazandı.

Arnavutluk Diyanet İşleri Başkanlığı kaynaklarına dayanarak, 1939 senesine kadar Arnavutluk'ta Osmanlı döneminde inşa edilmiş 1667 cami ve mescidin mevcut olduğunu biliyoruz. Yüzyıllara dayanan bu müesseseler, komünist rejim tarafından yerle bir edildi ya da başkalaştırıldı. Sadece bir kısmı kültürel anıt olarak kullanılmak üzere bırakıldı.

Ethem Bey Camii komünist rejimin hışmından kurtulan ender camilerden birisidir.

Totaliter komünist rejimin yıkılması ve demokrasinin yerleşmesi ile Arnavutluk'a din özgürlüğü geldi. Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu, bu çabaların başında da Hafız Sabri Koçi Hazretleri'nin gayretleri yer aldı.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Arnavutluk'ta resmî-yasal ve Arnavutluk Devleti tarafından tanınmış bir kurumdur.

Arnavutluk İslam Toplumu Başkanlığı'nın yapılanması Türkiye Diyaneti'nin yapısı ile yakınlık arz etmektedir. Yönetimin başında başkan ve maiyetinde merkez teşkilatı, illerde ve ilçelerde müftüler ve din görevlileri bulunmaktadır. Türkiye Diyaneti'nden farkı ise, devlet tarafından sağlanan bir bütçesinin olmayışıdır. Hizmetler iç ve dış kaynaklarla yürütülmeye çalışılmaktadır.

Hafız Sabri Koçi

İçinde bulunduğumuz bu dönemde, hilafet çatısının altında bir zaman beraber yaşadığımız gibi yaşayamasak da, yapmamız gereken en önemli şey, değerlerimizi birleştirip dinimizde bir olmamızdır. Bu yaklaşım, geçmişlerimizin çizgisinde olacaktır ki, burada Türkiye'nin rolü fevkalade önemlidir. Geçmişte Balkanlarda stabiliteyi muhafaza ettiği gibi, bugün de Türkiye'den birlikte yaşama ve bu ülkelerde İslam dininin ilerlemesi noktasında büyük adımlar bekliyoruz.

Türkiye'nin bu konudaki desteklerini rica ediyor ve değişik alanlarda yardımlarını bekliyoruz.

ÇAMERIA GÜNLERI YAKLAŞIYOR **27 Haziran Çameria Soykırım Günü**

Dosja e zezë e Greqisë, 1912-2007 **2.Bölüm**

Konferenca e Ambasadorëve, Londër, 20 dhjetor 1912

Kërkesat për pavarësi të shqiptarëve u kundërshtuan jo vetëm me armë, por dhe në rrugë diplomatike nga ana e Greqisë. Madje përfaqësuesit e shtetit grek në Konferencën e Ambasadorëve në Londër kërkuan që përveç Vorio Epirit, Greqia të aneksonte edhe Vlorën, në portin e së cilës ishte vendosur Flota Helene. “Është e pamundur të lejohen shqiptarët barbarë të jetojnë të pavarur në djepin e qytetërimit grek”, ky ishte qëndrimi i delegacionit grek në Londër.

Masakra e udhëheqjes së Çamërisë, 7 mars 1913

Ushtria greke pas largimit të trupave turke pushton Çamërinë. Gjenerali Deli Janaqis vendos të thërrasë në një takim krerët qyteteve dhe fshatrave të Çamërisë për të vendosur një marrëveshje. Për disa ditë me radhë, krerët çamë nuk pranojnë kushtet e komandantit grek. Atëherë ai vendos t'i mbledhë për herë të fundit dhe urdhëron vrasjen e 62 kryetarëve çamë. Dhe sikur të mos mjaftonte, dy prej tyre, Fuat Pronjo dhe Suhbi Bej Dino, me urdhër të gjeneralit rripen të gjallë.

Komisioni i Kontrollit, Shqipëri, shtator 1913

Ndërkombëtarët vendosin të zgjidhin çështjen e Epirit, duke dërguar në terren një komision kontrolli, i cili do të verifikonte pretendimet e grekëve për Korçën, Gjirokastrën, Përmetin dhe Sarandën. Ushtria greke u përpoq që të pastronte rrugën ku do kalonte komisioni nga shqiptarët, madje dhe banesat në disa fshatra u lyeën me bojën e flamurit grek.

Grupe grekofilësh dërgonin peticione, ku thuhej se Jugu i Shqipërisë nuk duhet të jetë i shqiptarëve. Mes grekëve dhe komisionit u regjistruan dhe incidente.

“Batalioni i Shenjtë”, Andartët, 1913

Konferenca e Ambasadorëve nuk i dha të drejtë Greqisë për pretendimet në Epirin e Veriut dhe urdhëroi tërheqjen e shqiptarëve. Në këtë pikë nis plani i dytë i Greqisë për pushtimin e tij. Strukturat ushtarake organizojnë “Batalionin e Shenjtë”, i përbërë nga kriminelë lufte, dezertorë dhe të burgosur nga burgu i Kretës, të cilët më vonë do të njiheshin si “Andartët”. Ky batalion kreu masakrat në të gjithë Jugun e Shqipërisë, duke vrarë mijëra gra dhe fëmijë për të spastruar zonën nga shqiptarët.

“Protokolli i Firences”, 17 dhjetor 1913

Është dokumenti që caktoi kufijtë e sotëm mes Greqisë dhe Shqipërisë. Një pjesë e Jugut të Shqipërisë ngeli në territorin grek. Ndërkohë që Greqia nuk e njohu këtë protokoll, duke pretenduar se ngelej jashtë trungut helen Epiri i Veriut, me disa dhjetëra mijëra minoritarë. Paradoksalisht në Shqipëri ngelën rreth 38 mijë minoritarë, ndërsa në Janinë dhe krahinat e tjera ngelën me Greqinë rreth 500 mijë shqiptarë në qytetet e Filatit, Paramithka, Margëllëi, Parga, Gumenica e Preveza.

“Grushti i Shtetit”, dhjetor 1913

Ndërsa Evropa pretendoi se e rregulloi përfundimisht çështjen greko-shqiptare, në Jug të Shqipërisë nisën revoltat. “Batalioni i Shenjtë” ishte vënë në veprim. Ushtarakët hoqën uniformat dhe nisën masakrat dhe djegiet duke argumentuar se nuk pranonin vendimin e Evropës për lënien jashtë Greqisë të Korçës, Gjirokastrës. Sipas kronikave të kohës, ishin rreth 40 mijë ushtarë që kryen masakra të pashembullta në qytetet e Gjirokastrës, Korçës e Përmetit.

Masakrat në Përmet, 25 shkurt 1914

Masakrat greke nuk u bënë vetëm në zonën që sipas tyre i përket Vorio Epirit, por edhe janë saj. Në Kuqar të Përmetit ushtria greke theri gjithë fëmijët ndërsa burrat i mbylli në kishën e Kosinës ku i vrau në mënyrë barbare. Po ashtu dhe në fshatin Peshtan ku një kronikë e kohës shkruan. “Foshnjat ulërinin duke kërkuar prindërit. Ushtarët i mblodhën dhe i çuan në një shtëpi ku ish një pus e ku i merrnin me radhë e u prisnin kokat dhe i hidhnin brenda. Ndërkohë gratë i mblodhën në Delvinë dhe pasi i përdhunuan i vranë me bajoneta”.

Protokolli i Korfuzit, 17 maj 1914

Më 24 prill 1914, Fuqitë e Mëdha njoftuan Greqinë se ishin të gatshme t’u bënin lëshime “Vorio-Epirotëve” dhe se mund të pranonin rishikimin e kufirit greko-shqiptar në favor të saj. Qeveria e ndodhur nën një presion të gjithanshëm u detyra t’ua besonte Fuqive zgjidhjen e krizës. Protokolli parashikoi që Korça e Gjirokastra, edhe pse do ishin në shtetin shqiptar të kishin një administratë të vetën. Për shkak të ndihmës që i dha Italia, Greqia i la ishullin e Sazanit.

“Qeveria” e Epirit të Veriut, nëntor 1914

Qarqet greke u përpoqën që revoltën ta organizonin në një lëvizje për pavarësi të Epirit të Veriut. Për këtë qëllim ish-ministri i Jashtëm grek, Nikollaq Zografi, së bashku me një grup ish-ministrash të tjerë, shpalli krijimin e qeverisë së Vorio Epirit në Gjirokastrë. Me ndihmën e Andartëve, Zografi izoloi Gjirokastrën, Përmetin dhe Korçën. Zyrtarisht qeveria greke nuk e njohu këtë qeveri të re, por nuk hezitoi ta ndihmonte me ushqime dhe me armë.

Incidentet fetare, 1919

Qeveritë e brishta të Shqipërisë kishin arritur të krijonin institucionet e para dhe të ruanin disi integritetin e vendit. Qeveria e Iliaz Vrionit kish arritur të zmbrapste disa sulme të grekëve. Ndërkohë shqetësim ishte propaganda antishqiptare e kishës greke. Rasti më tipik ka qenë ai i Peshkopit Jakov të Korçës. Sipas raporteve ai e kish kthyer kishin në një qendër propagande për Vorio Epirin. Me urdhër të qeverisë Jakovi u largua nga vendi gjë që solli dhe reagimin e Athinës.

Konferenca e Paqes, Paris 1919

Konferenca e Londrës dhe ndarja e territoreve shqiptare nuk e kënaqën oreksin grek. Në Konferencën e Paqes pas Luftës së Parë Botërore, kryeministri grek Eleftherios Venizelos kërkon aneksimin e pjesës më të madhe të Shqipërisë. Sipas tij, shqiptarët nuk kishin aftësi shtet-formuese dhe nuk mund të krijonin një qeveri. “Shtetasit grekë në Shqipëri duhet të drejtohen nga qytetërimi i lartë që përfaqëson shteti helen dhe jo nga shqiptarët të cilët nuk kanë asnjë qytetërim”.

Incidenti për të drejtën e minoriteteve, mars 1921

Greqia me anë të ndërkombëtarëve fitoi të drejtë që minoritetet e saj të kishin trajtimin e duhur nga shtete ku ata bënin pjesë. Kjo nënkuptonte të drejtën për të folur gjuhën dhe për të pasur shkolla greke. Por këto kushte Greqia nuk pranoi t’i plotësonte për popullsinë çame që mbeti nën çatinë e Greqinë pas ndarjes së kufijve në territorin grek. Shteti shqiptar e ngriti disa herë këtë çështje në lidhjen e kombeve, por greket raportonin se çamët kishin të njëjta të drejta me grekët e tjerë. (Devam edocek)

ARNAVUTLUK'TA KOMÜNİZM SONRASI DİNLERİN YAYILMASI VE GELİŞMESİ

8.Bölüm

E- Komünizm Dönemi Ve Dinî Hayat

1937 yılında başlayan İtalyan işgalinden sonra 1943 yılında bir de Alman işgali yaşanmıştır ve bunlara karşı yapılan savaşı yürütenlerin başında komünistler geliyordu.¹ İkinci dünya savaşında, Mussolini (İtalya'nın Faşist diktatörü) bütün burayı işgal altına alıp, Arnavutluk merkezli, Kosova'yı da içeren bu bölgenin başına Kral I. Emanuel'i getirdi. 1946 yılında Arnavutluğun güneyinden gelen bir komünist grup, Alman karşıtı ittifak güçlerinden, Arnavutlukta hükümet kurma desteğini aldı ve lider olarak Enver Hoxha seçildi.² Ancak Arnavut milletinin başına gelen yeni yönetici biraz "başka" düşünüyordu ve dolayısıyla bazı farklı hayalleri vardı. Bunu, kendisi yazdığı "Emperyalizm ve Devrim" kitabında şöyle anlatmaktadır: *"Uluslararası durumun değiştiği gerekçesiyle Kruşevci, Titocu, Avrupa komünist'i, Çinli revizyonistler ve diğer anti-Marksist akımlar tarafından devrim ve halkların kurtuluş davasına saldırdığı bugünkü koşullarda Lenin'in emperyalizm üzerine eserlerini derinlemesine incelemek hayati bir önem kazanmaktadır. Bu eserleri yeniden ele almalı ve özellikle Lenin'in dâhiyane eseri "Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması"nu bütünüyle ve titizlikle incelemeliyiz... Lenin'in bu eserini dikkatli bir biçimde incelediğimizde ve onun dâhiyane tahlillerine ve sonuçlarına sadık kalarak ona sarıldığımızda, günümüzde emperyalizmin, Lenin'in belirlediği özellikleriyle bütünüyle koruduğunu, çağımızın emperyalizm ve proleter devrimleri çağı olması Leninist tanınının*

¹ Ministria e Arsimit, a.g.e, s, 318

² Davies, Norman, *Europe*, Oxford 1996, s, 645

*sarsılmak bir biçimde geçerli olduğunu, devrimin zaferinin kaçınılmaz olduğunu saptayacağız."*³ Ve bu düşünceyi gerçekleştirmek için yola koyuldu. 1946 yılından 1990 yılına kadar, batılıların verdikleri adı ile tamamen "Ksenofobik" bir yönetim uygulamıştır.⁴ 1961 yılında Arnavutluğun siyasi faaliyetlerini kendi doğrultusunda bulan Rusya diplomatik ilişkilerini kesti.

Arnavutluk 45 yıl boyunca faşizmin sol versiyonu ile yönetildi

Arnavutluk da Sovyetler Birliğin Çekoslovakya'yı işgalinin ardından Varşova paktı'ndan ayrılma kararı aldı (1968). Daha önce Çin ile başlamış olan yaklaşma 1964 başında Chou En-Lai'nin Arnavutluğu resmen ziyaret etmesiyle kuvvet kazandı. Ancak daha sonra Çin ile Amerikan ilişkilerinin gelişmesine bir tepki olarak Arnavutluk-Çin münasebetleri zayıfladı ve Mao'nun ölümünden sonra da bütün ilişkiler kesildi (1978). 1976'da kabul edilen yeni anayasayla devletin adı *Arnavutluk Halk Cumhuriyeti* olarak belirlendi.

11 Nisan 1985'te ölen Enver Hoxha'nın yerine parti genel sekreterliğine

³ Hoxha, Enver, *Emperyalizm ve Devrim*, Evrensel Basım Yayın, 1998, s, 54

⁴ <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>

Ramiz Alia geldi.⁵ Enver Hoxha'nın, kendi komünist sistemini ideolojik manada da yerleşebilmesi için diğer bir dönüm noktası olan 60'lı yılların ortalarında (1967), din unsurunun "illegal" ilan etmesiyle olmuştur.⁶ Çünkü komünizm, bir hayat tarzı, bir sistem, bir felsefe, bir ideolojidir ve bu sistem de noksan halde yürümez, bütün ayrıntılarıyla yaşanmalıdır. Enver Hoxha'nın bu idealini gerçekleştirebilmek için şimdi tek engel, Arnavut halkının din kimliği idi. Bundan kesinlikle kurtulması lazımdı çünkü din "beyinlere verilen bir opium (zehirli madde, uyuşturucu)" idi ve Arnavutluk gençliği bundan uzak durup, Marksist-Leninist çizgisi üzerinde hayatlarını sürdürmeleri idi. İkinci dünya savaşın bitiminden, 1967 yılında, dinin ve dini müesseselerin yasaklanmasına kadar, Arnavutlar dinlerini yaşayabiliyordu. Bu bağlamda, Arnavutlukta, komünizm döneminin bir kısmının dini hayatı kronolojik sırasıyla şöyle mümkün olur:

- Ocak 1945 (21.1.1945) Bektaşiler dini önderlerini ayrı bölgelerde ayrı ayrı seçmeyle emrolundular. (Daha önce "Baş Dede" tarafından seçilmekteydiler.)
- Şubat 1945 (13.2.1945) Bektaşi din adamları 15 Şubat'ta Tiran'da bir araya gelerek Cafer (Xhaferr) Permeti'yi "Baş Dede" seçtiler. Böylece Cafer Permeti tüm dünya Bektaşilerin lideri oluyordu. 1 Mayıs'ta bütün Bektaşiler için bir kongre toplandı. Sünni din adamları da 20-21 Şubat'ta benzer bir toplantı yaparak Elbasan müftüsü Musa Hacı Ali'yi lider olarak seçtiler.
- Mayıs 1945 *Arnavutluk Telgraf Ajandası*, Sünni Müslüman topluluğun resmi dergisi *Kultura Islâme*'de yer alan Yunan faşistlerin (Monarcho-Fascistes Grecs) Arnavut halkının bir kısmını (Çameria bölgesi)

kılıçtan geçirmesini konu alan yazıdan uzunca bahsetti. Bu yazı, bölgeden kaçmayı başarabilen bir imamın şahitliğini konu alıyordu.⁷

- Mayıs 1945 Tiran'da üçüncü Sünni Müslüman topluluğu kongresi ve dördüncü Bektaşi kongresi yapıldı. Her iki kongre de karşılıklı olarak yeni resmi statüleri kabul etti. Statüler yıl içinde yayımlandı.

Bektaşilerle ilgili olanında şu bilgiler yer alıyordu: "Dördüncü Milli Bektaşi kongresi 5 Mayıs'ta sona erdi. Yeni kurallar kabul edildi ve Merkez Şura Heyeti Cafer Sadık Dede'yi Baş Dede olarak ve Baba Faje Martaneshi'yi genel sekreter olarak seçti."

- Ağustos 1945 (5.8.1945) Bektaşilerin lideri Cafer Sadık öldü. Onun yerine 6 Eylül'de Abas Hilmi Dede seçilmiştir.
- Eylül 1945 Bektaşi cemaatin, demokratik hükümetin başkanı Albay Enver Hoxha'ya, Bektaşilerin statüsünün hükümetçe tasvip edilmesi münasebetiyle bir teşekkür mesajı göndermesi.
- Eylül 1945 Bektaşi Cemaati Genel Konseyi Başkanlığına Abas Hilmi Dede seçildi.
- Ekim 1945 Arnavutluk basını, Arnavutlukta dini yöneticilerin hükümetle gayet açık yüreklilikle işbirliği yaptığını belirten Albay Vyssokoostrovski'nin (Sovyet basınında yayınlayan) "Arnavutluk yolculuğu İzleri"nden alıntılar yapıyordu
- Kasım 1945 Arnavutlukta bayram günlerinin resmi listesinin yayınlaması. Pazar gününe ek olarak a- Büyük Bayram'ın (Kurban Bayramı) birinci ve ikinci

⁵ D.İ.A, a.g.e, III/387

⁶ Ministria e Arsimit, a.g.e, s, 362

⁷ Popoviç, Aleksandre, a.g.e, s, 40

- günleri. b- Küçük Bayram (Şeker Bayramı) birinci ve ikinci günleri. c- Mübarek “Mirac” kandili gecesi. d- Mübarek “Berat” kandili gecesi. e- “Mevlid-i Nebi” günü, f- Yas (Aşure) günü, g- “Nevruz” günü, h- Ortodoks ve Katolikler için Paskalya’nın birinci ve ikinci günleri.
- Kasım 1945 Bektaşî otoriteleri, gelecek seçimleri göz önüne alarak, bütün kollarına, demokratik çabalara destek sağlar mahiyette konferans ve toplantılar düzenlemelerini isteyen bir tamim gönderdi
  - Kasım 1945 Sünnî Müslümanların lideri, yeni Arnavutluk hükümetinin müttefiklerce tanınması üzerine hükümet başkanına kutlama yazılarını gönderdi
  - Aralık 1945 Bektaşî cemaati lideri başkan Enver Hoxha’ya meclisin kurulması dolayısıyla bir kutlama yazısı gönderdi
  - Aralık 1945 Bektaşîlerin “Aşure” törenlerini resmi olarak kutlamaları: ”Aydın 15’inde Bektaşîlerin merkezinde aşure törenleri yapıldı. Bu törene yüksek askeri ve sivil erkân, müttefik güçlerin temsilcileri ve çok sayıda vatandaşı katıldı.”⁸
  - Ocak 1946 Sünnî Müslümanların lideri Kurucu Meclise bir kutlama yazısı gönderdi
  - Mart 1946 Arnavutluğun yeni kuruluş beyannamesinde, Arnavutlukta bütün dinlerin eşit, özgür olduğu yazılıyor.
  - Temmuz 1946 Bektaşîlerin ve Sünnî cemaatin lideri Arnavutluğun Barış Konferansına katılmasını istediler
  - Aralık 1946 Bayram günlerin resmi değişiklik listesi. Pazara ek olarak: a- “Büyük Bayram”ın birinci günü, b- “Küçük Bayram”ın birinci günü, c- Ortodoksların Paskalya’sının birinci günü (ki bu Pazar tatiliyle çakışmaktadır), d- Katoliklerin Paskalya’sının birinci günü (ki bu Pazar tatiliyle çakışmaktadır), e- Noel’in birinci günü (25 Aralık). Bundan böyle Katolik ve Ortodokslarda ortak olarak kutlanacaktır, f- “Aşure”nin birinci günü (Bektaşîlerin bayramı).
  - Mart 1947 (19.3.1947) Bektaşîlerin lideri Dede Baba Abazi iki Bektaşî adamı öldürür, bunun üzerine Baba Faje Martaneshi ve Baba Feyzi Dervişi intihar ederler. Polis, aralarındaki bir tartışma sonucu bu olayın meydana geldiğini söyler. Devlet, sadece öldürülen iki adamın cenaze törenini üstlenir. Öldürülen iki adamın, komünizm karşıtı kişiler olduğu söylenir
  - Haziran 1947 (8.6.1947) Bektaşî Kongresi toplanarak Ahmed Miftar Dede’yi yeni lider olarak seçerler
  - Nisan 1948 Bir Arnavut müftü Suriye’ye sığındı
  - Eylül 1949 Bektaşîlerin lideri *Humanite de Paris* gazetesinde Arnavutlukta Bektaşîlerin durumlarını öven yazılar yazdı
  - Eylül 1949 Bir röportaj sırasında, Sünnî Müslüman Cemaatin lideri, devletten aldıkları yardımını önemini belirtiyor ve bunun kullanılması hakkına bazı bilgiler veriyordu
  - Eylül 1949 Enver Hoxha’nın kuzey Arnavutlukta halka hitabı sırasında söyledikleri: “Hükümet her zaman çeşitli kiliseleri ve din adamlarını, inançlarına en iyi şekilde hizmet sunabilmeleri için desteklemeye devam edecektir.”
  - Eylül 1949 Enver Hoxha’nın Lezha şehrinde aynı türden bir konuşması

⁸ Popoviç, Aleksandre, a.g.e, s, 41

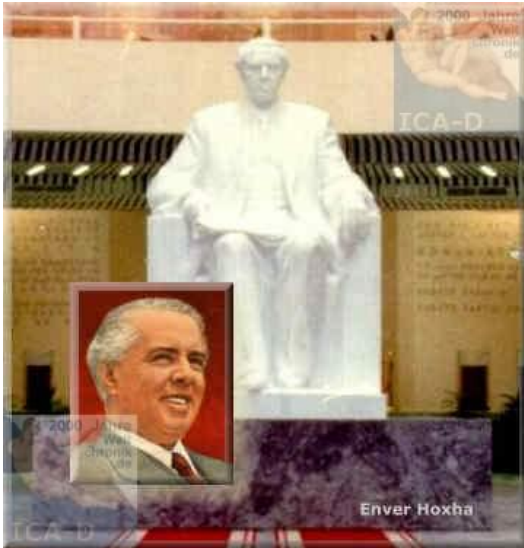
- Kasım 1949 “Dini cemaatlerle ilgili ve üyeler arasında “halkın gücüne” ve Arnavutluk Halk Cumhuriyeti”ne karşı sadakatin geliştirilmesi mecburiyetini getiren yasanın onaylanması. Bu yasa aynı zamanda hükümete dini cemaatlerin başkanlık seçimlerini veto etme hakkını da tanıyor
- Mart 1950 Hafız Musa Aliu (Arnavut Müslüman Cemaati lideri) ve Ahmet Miftar Dede (Dünyada bütün Bektaşilerin lideri) Tiran’da 5 ve 6 Mart 1950’de yapılan barışın korunması konulu Arnavut kongresinde birer konferans vermeye çağrıldılar
- Nisan 1950 Tiran’da cemaatin yeni statülerin de benimsediği V. Bektaşi kongresi yapıldı
- Temmuz 1950 Dini bayramların resmi tatil günlerinde yeni değişiklikler yapıldı
- Ağustos 1950 Yeni başpapazlarıyla birlikte Ortodoks kilisesinin bir heyeti ve Sünni Müslümanların bir heyeti aynı zamanda Sovyetler Birliği’ndeler... Orta Asya Müslüman Kültürü İdaresi başkanınca davet edilen ve başında Hafız Musa Hacı Ali’nin bulunduğu Müslüman heyeti Özbekistan’da 26 gün kaldı ve Semerkant ve Taşkent’teki dini yapıları ziyaret etti
  - Ocak 1951 İşkodra ve Vlora müftülerin idamı (Birincisi İkinci Dünya Savaşında faşist işgalcilerle işbirliği yapmıştı)
  - Haziran 1951 Sünni Müslüman cemaatin ve Bektaşi cemaatin liderleri Birleşmiş Milletler Konseyi’ne, Kore’deki Amerikan bombardımanlarını protesto eden telgraflar gönderdiler
    - Elbasan’da Bektaşi cemaatin genel çalışma kuralların oluşturulması
  - Temmuz 1952 8 ve 9 Temmuz 1952’de Tiran’da (Ali Kelmendi Kültür Sarayı’nda) iki yüzden fazla kilise ruhbanı, Müslüman, Ortodoks, Katolik, Bektaşi davetlinin ve Arnavutlukta çeşitli din inanç sahiplerinin katıldığı bir milli konferans yapıldı. Fakat bu konferans,
- Sovyetler Birliği’nde ve Çekoslovakya’da yapılanların bir tekrarı olmaktan ileri gidemedi.⁹
- Şubat 1953 “13 Şubat 1953’de, Tiran’da, Viyana’daki Barış Kongresi’nde alınan kararları onaylamak için yeni bir kilise ruhbanları konferansı yapıldı
- Eylül 1953 Bektaşilerin lideri Ahmet Miftar Dede, müritlerini “Amerikan-İngiliz emperyalistlerine nefret ve halk iktidarına sevgi” ile Aşure bayramını geçirmeye çağırdı
- Ekim 1953 Gjirokastra bölgesi Bektaşi din adamları, Dünya Barış Konseyi’nin toplantı dönemi süresince almış olduğu kararları onaylayan bir toplantı yaptı. (Barış Konseyi toplantısı aynı yılın Haziran ayı içinde Budapeşte’de yapıldı)
- 1954’te Arnavutlukta Bektaşi tekkeleri sayısı en az 43,en çok 68’e kadar yükseldi
- Hafız Süleyman Myrto Sünni Müslüman cemaatin başına geçti
- Dine karşı verilen mücadelede Sovyetlerin baş eserinin Arnavutça’ya tercümesi: L. İ. Klimovitch, *L’İslâm, son origine et son contenu social* (İslâm’ın Kaynağı ve Sosyal Muhtevası)
- İki Bektaşi yayınının neşredilmesi
- 1960 yılı için Bektaşi yıllığının çıkması
- Sünni Müslümanlar cemaatinin, topluluğun yeni statüsünün kabul edildiği IV. Dönem kongre toplantıları
- Dine karşı verilen mücadele sertleşiyor. Aynı yıl içinde, 1945’den evvel dini çevrelerle Arnavutluğun hâkim sınıfları arasında bir işbirliğin bulunduğu işaret eden bir yayın ortaya çıkıyor
- Bektaşilerin 1961–1962 yıllığının neşredilmesi
- Temmuz 1964 Dine karşı mücadelenin sertleşmesinde yeni adım: Enver Hoxha’nın XIII. Arnavutluk

⁹ Popoviç, Aleksandre, a.g.e, s, 41

Emek Partisi Merkez Komite Plenum'unda yaptığı son karar konuşması

- Bütün dini müesseselerin kapatılması üzerine, Arnavutluk Bektaşileriyle ilgili bazı bilgiler (fıkra türünden) ve son liderleri Fehmi Dede'nin bazı düşünceleri aktarılıyordu
- Şubat 1967 Enver Hoxha'nın (6.2.1967) dini inanışlara ve gerici adetlere karşı yaptığı konuşma (Din muhalifi kampanyanın başladığını belirten konuşma.) Bu(1967 yılının sonu gelmeden) Arnavutluktaki bütün dini müesseselerin kesin olarak kapatılmasıyla ve ülkedeki bütün dini cemaatlerin dağılmasıyla sonuçlanacaktı
- Nisan 1967 Enver Hoxha'nın "dini dogmalar karşısında bilimsel mücadele'yi şiddetlendirmeye çağırın konuşması"
- Eylül 1967 Enver Hoxha'nın "dini peşin hükümlerin ve gerici adetlerin kökünü kazımak için mücadelesi"nden bahseden yeni konuşması¹⁰.

Dini faaliyetleri yasaklayan Enverist rejim ilkel bir putperest hayatı dayatıyordu

Kronolojik olarak Arnavutlukta komünizm döneminde dini hayat yukarıda gibidir. Yukarıda baktığımız kadarıyla komünist sistemi, Bektaşi ve Sünni cemaatleri destekleyip onlara karşı 1967 yılına kadar sıkı bir politika pek yürütmemiştir. Katoliklerin hayatı bu dönemde biraz daha farklıdır. Komünist hükümete göre, Arnavutluk Katolik kilisesi, yabancı ülkelerin ajanların yuvasıdır ve bu kiliseye karşı sıkı tedbirler alınıp devamlı gözetim altında tutulur. Bu bağlamda, komünist sistemi, Arnavut Katoliklerden, kendileri bağımsız bir kilise kurmalarını istedi. Olumlu bir cevap almayınca da onlarda Cizvit, Fransisken misyonerleri hapsilere atıldı, bazı din adamları da idam edildi. 1950 yılında Katolik kilisesinin başına Bernardin Shllaku geldi, fakat yine de her şey sıkı bir takip altındaydı. Bu yıllarda Katolik okul, manastır, kateşizm kursları kapanmış durumdadır. Arnavut kiliselerin yanında bulunan yabancı misyonerler 1946 yılından beri Arnavutluktan kovulmuştu.¹¹

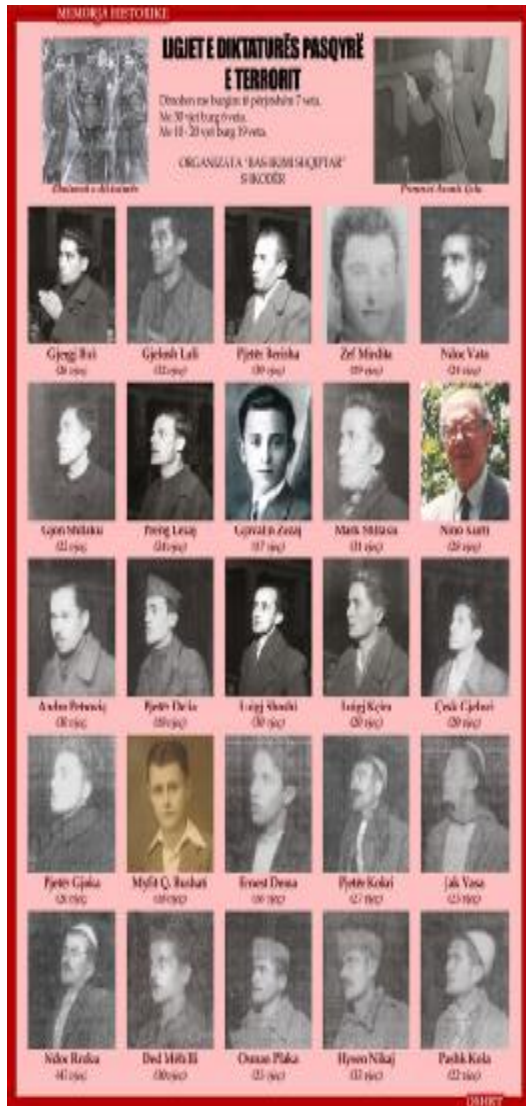
Ortodokslara karşı da komünist rejimi aynı tutum içerisinde bulunmuştur. 25 Ağustos 1949 yılında Kristofor Kissi'nin yerine Paisi Pashko-Vodica Ortodoksların lideri olarak seçilmiştir. Bu olaydan hemen sonra, 7 Şubat 1950 yılında III. Ortodoks Genel Konsili toplanmıştır, yeni statü onaylanmıştır. Bu Konsilde, davetlilerin arasında hükümetin bir bakanı olan Adil Çarçani da vardır. Artık devlet, dinleri başıboş bırakmaz, her şey devletin çizdiği yol üzerinde olacaktır¹². Burada altı çizilmesi gereken başka bir husus da: Paisi Vodica Ortodoksların lideri olarak seçildiği zaman, İstanbul'daki Fener Rum patrikhanesine bu değişikliği haber vermiştir. Fener Rum patrikhanesi de kendisini, Arnavut Ortodoks kilisesinin lideri olarak tanımamıştır. Bunun üzerine Paisi Pashko-Vodica, Arnavut Ortodoks kilisesini, Rus Ortodoks kilisesine bağlamıştır ve bu olay 1950 yılındaki

¹⁰ Popoviç, Aleksandre, a.g.e, s, 44

¹¹ <http://www.shqiperia.com/kat/gj1/kid/167.html>

¹² Nesimi, Qani, a.g.e, s, 108-109

Ortodoks Konsiline politik bir renk vermiştir¹³. Gençlerin, ateist görüşlerini benimsemelerine, din unsurun negatif rol oynadığı gerekçesiyle, komünist sistemi din adına ne varsa yasakladı. Tekke, cami, kilise, manastır gibi dini müesseselerden ülke genelinde 2169 bina yıkıldı, bazıları müze, mağazaya çevrildi, 217 din adamı hapse atıldı. Din adamları, mümin şairler, ülkenin iyiliği için çırpınmış din adamlarından yüzlerce kişi sürgün edildi, hapse atıldı, idam edildi¹⁴.

Komünist rejimin İşkodra'da katlettiği insanlardan bazıları

1967 yılında Müslüman nüfusun 1.300.000 ile 1.400.000 arasında olduğu tahmin ediliyor. Tarikatlar hakkında bu zaman dilimi ile bilgiler fazla yoktur. Dinlerin ve tarikatların, vakıfların tüm varlıkları, makul ve para niteliğinde ne varsa hepsine el konuldu ve bütün bunlar devlet hazinesine aktarılıyordu. Din adamları harekete karşı belli bir tutumda bulunmadılar. Sert tepki verenler hapse atıldı, bir kısım durumdan faydalanarak dini yazılarını, kitaplarını sakladı, diğer bir kısmı da ses çıkarmayıp halk arasında kendilerince dinlerini gizlice yaşamaya devam ediyordu. Bu hareketin başını gençler çekiyordu çünkü onların din bilgisi fazla yoktu ve komünist ideolojisi onlara daha çabuk bir şekilde enjekte edilebiliyordu¹⁵. Enver Hoxha zamanında devletin baskısından etkilenen tarikatların 1945'ten sonraki durumları hakkında da sağlıklı hiçbir bilgi yoktur.¹⁶ Ama bütün bunlar Enver Hoxha için gayet normal şeylerdir. Kendisi şöyle düşünmektedir: *“Bu koşullar altında, partimizin ve tüm gerçek Marksist-Leninistlerin önünde duran temel bir görev, Marksizm-Leninizm'i ve proleter enternasyonalizmin ilkelerini savunmak ve dünyamızın büyük sorunları karşısında tutarlı bir tavır takınmaktır. Haklı mücadelemiz, halkların ve ilerici insanların devrim, sosyalizm ve halkların kurtuluşu davasının zaferine inançlarını pekiştirmelidir. Partimiz doğru yoldadır ve zafere ulaşacaktır; çünkü devrimciler ve dünya halkları onun yanındadırlar; çünkü Marksist-Leninist gerçek onun yanındadır.”*¹⁷

1967 yılından sonra yine din yaşanılmaya devam ediyordu ama komünizm sistemi her zaman tetikte olup dine karşı vahşi bir politika uyguluyordu.

- 1968–1976 Dinden arta kalanlara karşı yapılan mücadele. Arnavut basını

¹³ <http://www.shqiperia.com/kat/gj1/kid/167.html>

¹⁴ <http://www.shqiperia.com/kat/gj1/kid/167.html>

¹⁵ Zekaj, Ramiz, a.g.e, s, 60

¹⁶ D.İ.A, a.g.e, c.III, s, 388

¹⁷ Hoxha, Enver, a.g.e, s, 323

periyodik olarak bu tür olaylardan söz ediyor ve uyanıklığa başvuruyordu

- Aralık 1976 Halk kongresinde yeni anayasanın kabulü (28 Aralık 1976). 37. Madde: “Devlet hiçbir dini tanımaz; kişilerin kafasına dünyanın bilimsel maddeci anlayışını sokmak için ateizm propagandası yapar”. 55. Madde: “Faşist, anti-demokratik, dini ve anti-sosyalist karakterli organizasyonlar oluşturmak yasaktır. Faşist, anti-demokratik, dini, anti-sosyalist her türlü faaliyet ve propaganda ve milli duygulara yönelik her türlü provokasyon yasaktır.”
- 1976 sonu İncil ve kuran kaynaklı şahıs ve yer isimlerinin değişimini düzenleyen bir kararnamenin yayınlanması¹⁸

1985 yılında Enver Hoxha'nın ölmesiyle komünizm sistemin de sonu geliyordu. Nitekim 1990 yılında Arnavutluk komünist sisteminden sıyrılarak kendisini demokrasiye, dini özgürlüğe açmıştır. Diğer komünist ülkelere bakacak olursak, onlarda dinin yasaklanmadığını görmekteyiz. Mesela, Rusya federasyonu ülkelerinde din yasaklanmamıştır, Yugoslavya'da da aynı, ama Arnavutlukta din çok çetin bir şekilde saldırılmış, yasaklanmıştır. Bunlara binaen de aklımıza takılan onca sorulardan birisi de: Madem bu ülkeler komünist, bunlarda da din yasak değil, niye komünist Arnavutlukta din yasak olsun? Elbette bu sorunun cevapları çoktur ve dinin yasaklanması için komünistlerden gösterilebilecek sebepler çoktur ama bence iki sebep vardır ki bunlar en gerçek sebeplerdir.

1990 sonrası
Enver ve diğer
faşistlerin büstleri
sökülüp atılmıştır.

Birincisi, komünizmin bir sistem, bir bütün, bir ideoloji olduğu için onun yerleştirilebilmesi için de bu sistemi oluşturan bütün parça ve unsurların insanlarda ekilmesi gerekiyordu. Bu sürecin en önemli tarafı da ideolojik tarafı idi. Yaklaşık 2000 sene bir dini hayatı olan bir milleti, bir anda ateist'e çevirmek çok zordu çünkü bu insanları, insan yapan din unsuruydu ve ateizmi yerleştirmek için dinin yasaklanması gerekiyordu. Bunu başarabilmek için de okullarda “Marksizm-Leninizm” dersi konuldu, gençliğe din geri kalıcı bir dogmanın olduğu anlatıldı ve okullar vasıtasıyla yine dini ahlaki değerlere saldırılıyordu. Bunun için de, dine karşı savaşı açmak için gençliği kullandılar ve gençlik üzerinden, güya onların hürriyetlerini korur gibi, komünizm, Arnavutlukta din adına ne varsa yasak kıldı, din unsurunu da yok etmek istedi.

İkinci bir sebep de din adamların, yabancı ülkelere hizmet etme ve onlar için ajanlık yapma sebebidir. Geçmiş tarihe ve günümüze de bakacak olursak bu gerçeğin, gerçekten var olduğu kanaatine varmak gayet açık ve kolay olacaktır. Tarih boyunca, Arnavutluk Katolik kilisesi hep Roma'dan, papalıktan desteklenmiş, Arnavut Katolik din adamları orada yetişmiş, Arnavut Katolik kilisesine ait bütün kararlar da orada alınmıştır. Ortodoks kilisesi eskiden de günümüzde de Yunan kilisesinin ve politikasının etkisinde kurtulmuş değildir. Hatta günümüzde de bile, ”Arnavut Bağımsız Ortodoks Kilisesi”nin lideri Yunan asıllı bir kişidir ve Ortodoks kilisesinin emirlerin, Yunanistan'dan geldiğini herkes bilmektedir. Oysa Arnavut Müslümanları ve tarikatları kimse tarafından etki görmemektedir. Komünizm zamanında bile, 1967 yılına kadar Müslümanların millete karşı yaptığı herhangi kötü bir şey yaptığı iddia edilmemiş ve böyle bir konu açılmamıştır bile.

¹⁸ Popoviç, Aleksandre, a.g.e, s, 49

BALKAN NOTLARI – ARNAVUTLUK

Gürkan Biçen

2.Bölüm

Arnavutluk'un güneyinde hep aynı şeyi görüyoruz: Ortodoks hücumu! Korçe'deyiz. Eski bir Osmanlı şehri olan Korçe'de diğerlerinde olduğu gibi Müslümanlar ile Ortodokslar birlikte yaşıyorlar. Şehrin merkezine büyükçe bir kilise inşa eden Ortodoksların siyasi güç elde edebilmek için şehirdeki birçok aileye düzenli olarak para aktardıklarını, daha evvel Yunanistan ile ancak birkaç ailenin ilgisi var iken bu gün 800'e yakın ailenin kilise ve diğer organizasyonlar kanalı ile Yunanistan'dan aylık 300 Euro para aldığını söylüyor, Türkiye'deki bir kuruluşun Korçe'deki faaliyetlerini yürüten bir Müslüman. Bu durum Ortodokslara şehirde istediklerini daha kolay yapma imkanı sağlıyor. Yine, Yunanistan'da çalışan Arnavutlar da burada hemen her zaman bir baskı aracı olarak kullanılıyormuş. Kilisenin ve diğerlerinin isteklerinin yerine getirilmeme ihtimalinin belirlediği her olayda Yunanistan Arnavutları ülkeden kovmak ile tehdit ediyormuş.

Korçe'de şehir merkezinde yer alan kilisenin aksine Osmanlı döneminden kalan İlyas Bey Mirahori camii son derece bakımsız halde idi. Caminin minaresi yıkılmıştı. Kendisi ise zamana terk edilmiş gibi duruyordu. Yine de, son 15 yılda alalece yapılan bir çok camiye nazaran

tarihi bir heybeti omuzlamış görünüyordu. Konuştuğumuz insanlar bugün itibariyle Korçe'de yapılan 12 kiliseye karşılık sadece 2 caminin olduğunu söylüyorlar.

İlyas Bey Mirahori Camii

Korçe sokaklarına Ortodoks izleri bırakmak yetmiyor olmalı ki, kimi yerlerde Türk ve İslam karşıtı insanların büstlerine de yer veriliyor. Asdreni, Thimi Mitko ve Naum Veqilharxhi bunlardan üçü. Bu üçü aslen Ulah olan, 1800'lerde yaşamış ve Osmanlı'ya karşı Yunanlıların yanında savaşmış kişiler. Kilise bu figürler aracılığıyla Türk düşmanlığını canlı tutmaya çalışıyor. Korçe'de Ortodoksların nüfusa oranı %20 – 30 arasında olmasına rağmen 1992'den buyana şehri yönetenlerin hepsi Ulah asıllı Ortodokslar. Şimdiki belediye başkanı Niko Peleshi dahil olmak üzere, Robert Damo, Gjergji Duro, Dhionis Kotmilo ve Gjergji Gjinko bunlar arasında sayılabilir. Ortodoks Ulahların buraya 19.yüzyılın sonlarından itibaren gelmeye başladıkları söyleniyor.

Korçe'de görüştüğümüz, "Bota e Re" Yazarlar Kulübü Başkanı Ylber Merdani Ortodoks kilisesinin Müslümanlara karşı yürüttüğü haksız uygulamaları açıkça mahkum ediyor. Merdani, şehrin hiçbir zaman Ortodokslar için bir merkez olmadığını ve şehre gerçek değerini veren Türk yönetiminden sonra yaşananların Müslüman ahali için bir trajedi olduğunu anlatıyor. Merdani bize şehrin Sultan II.Beyazid döneminde kurulduğunu söylüyor. Sultan Beyazid İlyas Bey

Mirahori'nin kızkardeş ile evleniyor ve daha sonra İlyas Bey'i Korçe şehrini kurmakla görevlendiriyor. Konuşmamız ilerledikçe Merdani'nin baba tarafından dedelerinin Türk asıllı olduğunu öğreniyoruz. Yüzyıl öncesine kadar bir çok Türk ve Arnavut'un evlilik yoluyla iç içe geçtiklerini ama her birinin kendilerini hem Türk hem Arnavut (Shqiptar) hem de Müslüman olarak tanımlamaktan gurur duyduklarını söylüyor. Türk olmak ile Müslüman olmanın eşit olduğunu, bu sebeple Arnavut halkın da kendisini Türk olarak tanımlamaktan çekinmediği, bilakis Hıristiyan Arnavutlardan Türk olma vasfıyla ayrıldıkları zamanların yaşandığını anlatıyor. Ama, diyor Merdani, bu gün beyler reaya, reaya bey oldu.

Ylber Merdani (Sağdaki)

Korçe yakınlarındaki Zemblaku köyüne geçiyoruz. Bu köy Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın asıl köyü. Mehmet Ali Paşa'nın ailesinin buradan Kavala'ya göçtüğü söyleniyor. Köyün camisinde gördüğümüz insanlar ya çok yaşlılar ya da çocuklar ve gençler. Orta yaştan birisine rastlamak neredeyse imkansız. Burada imamlık da yapan yaşlı bir Müslüman'ın evine misafir oluyoruz. Bize, 1930'larda, Kral Ahmet Zogu döneminde basılmış kitaplar getiriyor. Bunlar İslam ve

Müslümanlar hakkında Hafız Abdullah Zemblaku tarafından kaleme alınmış eserler. Bu kitapları Komünist dönemin kitap yakıcılarından saklayarak kurtarmayı başarmışlar. Mihmandarım Olsi Jazexhi kitapların bir kısmının dönemin Müslümanlarının siyasi anlayışını da yansıtmaya sebebiyle önemli olduğunu söylüyor. Kitapların fotokopilerini alabilmek için Korçe'ye dönüyoruz. Bu kitapları bulmuş olmak bizi sevindirirken, Zemblaku köyü yakınlarında inşaat halindeki bir evin çatısına çekilen Amerikan bayrağı bize bir burukluk yaşıyor. Türkiye'de olduğu gibi orada da biten inşaatların çatısına bayrak çekme adeti var. Bush'un berber dükkanındaki portresinden sonra halktan birisinin evinin çatısında bir Amerikan bayrağı.

İnşaata dikilmiş bir Amerikan bayrağı

Korçe civarındaki gezimiz Cangonj köyü imamına ziyaretimiz ile son buluyor. Gecenin ilerleyen vaktine kadar süren sohbetten bölgedeki camilerin aktif hale getirilmesi için ekonomik kaynakların bağışlardan ziyade döngü oluşturacak oluşumlardan, vakıflardan sağlanması ve bunun için de ekonomik faaliyet yürütebilecek vakıfların kurulması düşüncesinin varlığını anlıyorum. Cami imamlarının 50 – 100 dolar arasındaki gelirleri onları gün içinde başkaca işler yapmaya da mecbur ettiğinden bölgedeki camiler çok zaman kapalı kalıyor. Bu noktada bir hatırlatma yapmalıyız: Arnavutluk Cumhuriyeti anayasal olarak laik bir devlettir. Türkiye'deki anlamıyla

bir Diyanet İşleri Başkanlığı bu ülkede mevcut değildir. Arnavutluk'ta Sünni Müslümanları temsil eden Arnavutluk Müslüman Toplumu (Komuniteti Musliman i Shqipërisë) vakıf statüsünde bir yapılanmadır. Ülkedeki 500 civarındaki cami ve mescidin tamamı bu vakfın denetiminde olmayıp önemli sayıda cami Selefî Müslümanlar tarafından kontrol edilmektedir. Arnavutluk Müslüman Toplumu ekonomik imkanları son derece kısıtlı bir vakıf olup Komünist dönemde el konulan akaretlerini geri alamaması sebebiyle faaliyetlerini çoklukla yardımlarla yürütmektedir. Anlaşılacağı üzere Arnavutluk'ta devlet memuru olan, maaşı ve sosyal hakları belirli bir imam kadrosu / teşkilatı yoktur.

Erseka ve Leskovik... Yönümüzü Gjirokaster'a çevirdiğimizde uğradığımız iki yerleşim. 10 bin civarında insanın yaşadığı ve çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Erseka hiç ama hiç camisi olmayan –kilise tabii ki var- bir yer. Kentin çıkışında yer alan mezarlık dikkatimi çekiyor. Duruyoruz. Burada mezarlar karışık. Hıristiyanlar ile Müslümanlar aynı mezarlığa defnediliyor. Müslümanların mezar taşlarında “hilal” sembolünü, Hıristiyanlarınkinde ise “haç”ı veya Meryem, İsa figürlerini görüyorsunuz. Komünist dönemde mezarların ayrılması uygulamasına da son verilmiş. Babasının kabrini ziyaret için gelmiş genç bir bayana inancını soruyoruz. “Müslüman'ım” diyor. Tek Allah'a mı inanıyorsun, sorumuzu ise “Bilmiyorum” diye cevaplıyor. Kendisine Türk Arnavut Vakfından dağıtmak üzere aldığımız ilmihalden, peygamber efendimizi tanıtan kitapçıktan ve Kur'an'ı Kerim'in Arnavutça mealinden hediye ediyoruz. Camisiz ve imamsız kent bizi üzüyor.

Leskovik'te görüştüğümüz insanlardan biri ilginç bir hikayeye sahip. Harun Yahya kitapları okuyarak İslami yaşantıya döndüğünü söyleyen eski bir suç örgütü lideri bize Amerikan Başkanı Bush'un

Arnavutluk'u ziyareti sırasında kendisi de dahil olmak üzere kentteki bir kısım Müslüman'ın polis tarafından camiye toplandığını ve bayrak yakma, gösteri yapma gibi bir eyleme girişmemeleri konusunda uyarıldıklarını anlatıyor. Bu hikaye kentin genç imamı tarafından da yalanlanmıyor. Leskovik'te harabe haline gelmiş bir taş yapıyı görmeye gidiyoruz. Zira burası eskiden bir camiyken şimdi Kilise bu küçük binayı kiliseye çevirmek için istiyormuş. Kalan tek odasına dua için el koymuşlar zaten. Odanın içinde birçok İsa tasviri, yanık mumlar ve sair malzeme duruyor. Müslümanlar bundan rahatsız olsa da kimse gerginlik istemediğinden bir şey denilmiyor. Leskovik'in birkaç kilometre ilerisinde yeni inşa edilmiş, görkemli bir kilise ile karşılaşıyoruz. Ziyaret ettiğimizde, dağların arasındaki bu yapının aslında bir kompleks olduğunu görüyoruz. Yunanistan buraya bir din okulu inşa etmiş. Kilisenin çevresinde derslikler ve ruhban odaları yer alıyor. Bahçede ise yüzlerce mezar. Bu mezarların İtalya ile Yunanistan arasında yaşanan savaşta öldürülen Yunan askerler olduğunu söylüyor kilisenin bekçisi. Yunanistan çevre köylerdeki mezarlıklardan bu askerlerin kemiklerini tek tek toplayıp bu kilisenin bahçesine nakletmiş. Daha fazla mezar nakline Arnavutluk hükümeti karşı çıkmış. Kilise ziyaretçilere açık ama öğretim henüz başlamamış. Anladığımız kadarıyla iznin çıkmasını bekliyorlarmış.

Tiran'an hareket ettiğimiz andan bu yana bize ayrılmaksızın eşlik eden tek şey “bunker”ler. Bilmeyenler için izah etmemiz gerekiyor. Bunker, demir ve betondan yapılmış, üstü kubbe şeklinde, bir yönünde silahlarınızı kullanmanız ve diğer yönünde içine girebilmeniz için iki açık bölümü bulunan sığınma amaçlı askeri yapılara verilen isim. Lezhe tarafında, dağların içi oyularak yerleştirilmiş, nükleer saldırıya karşı sivillerin saklanması düşünülüyor, tamamen kapalı bunkerler de var. Enver Hoxha Arnavutluk'u Yugoslavya, Rusya ve Çin ile olan

ilişkilerinden soyutlayıp tamamen yalıtılmış bir rejim haline getirdikten sonra Amerikanın her an Arnavutluk'a saldıracağı ve ülkenin karış karış korunması gerektiği tezini işlemeye başlar. Rivayete göre Enver Hoxha'ya Arnavutluk'ta sayılarının ne kadar olduğunu kimsenin bilmediği bu bunkerlerin yapımını görev süresi Temmuz 2007 yılında biten cumhurbaşkanı Alfred Moisiu salık verir. Tek kişilikten başlayarak, büyük topların sığabileceği kapasiteye kadar uzanan sayısız bunker Arnavutluk topraklarının hemen her yerini kaplamış halde. Yapımına yaklaşık 5 milyar dolar harcanan bu bunkerlerin imhası da kolay değil. Bu sebeple öylece duruyorlar. Anlatılan o ki, Enver Hoxha bu kadar beton ve demir ile ülkenin tüm yollarını yapabilirmiş. Peki, diyorum; bunca modern silaha karşı ne yapabilir ki bu iptidai sığınaklar. Hayır, diyorlar. Bunların yapımı ve denemesi sırasında Enver mühendisleri içine sokuyor ve öyle deniyordu. Yine 1999'da Sırp ordusunun Kukës tarafından Arnavutluk'a girdiğini ve bunkerlerin içindeki UÇK askerlerini top atışına tuttuğunu, bunkerlerin işe yaradığını söylüyorlar. Bunkerleri söküp Lübnan İsrail sınırına, Müslümanların cephesine göndermek gerektiğini söyleyenler bile var. Ayrıca, yerel hediyelik eşya dükkanlarının değişmez malzemelerinden biri de bunker modelinde yapılmış hediyelikler.

Enver'in bunkerlerinden birisi

Dağlar, göller, nehirler arasında yaptığımız yolculuğun sonunda Gjirokaster'a ulaşıyoruz. Burası Yunanistan ile sınırı olan bir şehir. Tüm güney Arnavutluk gibi burası da Ortodokslar ve Müslümanlar tarafından iskan edilmiş halde. Şehrin kimi caddeleri bu güne dek gördüğüm en güzel Arnavut kaldırımları ile döşenmiş. İlk olarak Çarşı Camii'ni ziyaret edelim, diyorum. Geçen sene Türkiye'den hayırseverlerin tadil ettirdiği bu caminin imamı ile caminin, cemaatin, imamın ve kentin durumu hakkında konuşuyoruz. Karadeniz insanını hatırlatan siması ile hoş bir Müslüman. Yapılan tadilatı göstermek ve hayırseverlere dua etmek ile başlıyor. Tüm cami boyatılmış, ses sistemi döşenmiş, yeni bir abdesthane yapılmış, çatı aktarılmış. Kırık dökük ne varsa elden geçirilmiş. Ya cemaat, diyoruz. Vakit namazlarına katılımın düşük olduğunu söylüyor. Cuma namazlarına geliyormuş insanlar daha ziyade. Caminin bir sokak üzerinde yer alan, Türkiye'den bir organizasyon tarafından idare edilen medresenin talebelerinin düzenli bir cemaat oluşturduğunu anlatıyor. Yaz tatili sebebiyle medrese kapalı olduğundan yetkilileriyle görüşme imkanımız olmuyor. Kent Yunanistan'ın etkisi altında, diyor. Burada da bir çok insan çalışmak için Yunanistan'a geçiyor. Gençler çoklukla işsiz. İşsizlik onları yurtdışına veya yasal olmayan başkaca işlere sürüklüyor. Bu kent de uluslararası suç örgütlerinin güzergahında yer alıyor. Buradan Saranda veya Vlore'ye ve oradan da İtalya'ya geçiyorsunuz.

Gjirokaster kalesi... Şehrin uzaktan görülen Osmanlı yüzü. Ne var ki, kalede iki bayrak dalgalanıyor: Arnavutluk ve Avrupa Birliği. Kafeteryayı işleten kişiye soruyorum: Bu kale Türk kalesi değil mi? Evet, diyor. Öyle ise burada niye bir tane olsun Türk bayrağı yer almıyor? Avrupa Birliği bayrağı asmışsınız ama! Türkiye'de Avrupa sayılır canım, diye bir cevap veriyor. Kanmak mümkün değil... Tüm

şehri rahatlıkla izleyebildiğiniz bu mekanda ziyaretçilerin ilgisine sunulmuş bir kısım silahı görebiliyorsunuz. 1912’lerden kalma küçük bir zırhlı kalenin koridorlarında dururken bahçede bir uçak hurdası şaşırtıyor sizi. Toplar, uçak savarlar ve diğerleri de yer alıyor bu kalede. Oldukça büyük bir alana kurulmuş bu kaleyi gezerken bir çok dehliz, depo, oda görüyorum. Aşağıdaki ova, karşı tepelerdeki Safranbolu evleri ve rüzgar. Hepsi ama hepsi çok hoş. Burada Türk bayrağı görememekten başka bana rahatsızlık veren ikinci şey bitmek bilmeyen Yunan şarkıları. Bu rahatsızlığın kaynağı şarkılara yönelik değil aslında. Sebep Yunanistan’ın Müslümanlara ve Arnavutlara ait ne var ise bastırma yolunda gösterdiği başarı. Yunanistan’ın özel askeri kuvvetlerine,

“Arnavutların bağırsaklarından ip, Türklerin derilerinden postal yapacağız” şarkılarıyla eğitim verdiğini bilenlerin, kim bilir kaç yiğidin şehit olduğu bu kalede olsun Yunan müziği dinlememe hakkı olduğunu düşünüyoruz. Kapattırıyoruz müziği. Ama bir Türk bayrağı astırma imkanımız yok. Az bilinen bir gerçeği işletmeciyeye izah etmekle yetinmek zorundayız. Bu gün Türkiye Cumhuriyeti’nin kullandığı bayrak bir zamanlar Arnavutluk’un da **bayrağı** idi. Ona sahip çıkmak Arnavut tarihine de sahip çıkmak demektir.

Gjirokaster

Bu küçük ülkede şehirlerin harita üzerinde görülen uzaklıkları/yakınlıkları sizi yanıltmasın. Zira ülkenin doğusundan

batısına doğru ilerlediğinizde bitmek bilmeyen dağları aşmak zorundasınız. Bu ise 100 kilometrelik yolun 2 saati aşkın bir zamanı alması demek. Ormanların içinden döne döne ilerliyorsunuz ve her an bir çukura girme, bir başka araç ile karşılaşma kaygısını taşıyorsunuz. Ülkenin aşağı kesimlerinde yeni başlatılmış bir çok yol inşaatı da dikkat çekiyor. Bu yol inşaatlarından birisi Tirana ile Prishtine’yi birbirine bağlamayı amaçlıyor. 5 ayrı şirketin birlikte yürüttükleri projede Türkiye’den ENKA da yer alıyor. Şu an Prishtine ile Tiran arası yaklaşık 6 saat tutuyor. Bu yolun 4 saat kadarı dağları aşmak ile geçiyor. Yeni yol bittiğinde süre 2 saate incekmiş. Berisha hükümetinin ısrarla yürütmeye çalıştığı bu projeye hiçbir batılı ülke ve kurum destek vermiyor. Hükümet bu proje için dış kredi bulamamış halde. Proje konulan vergi ile finanse edilmeye çalışılıyor ve yaklaşık 5 yılda bitmesi öngörülüyor. Bittiğinde Kosova Arnavutlarının Arnavutluk ile irtibatının artacağı ortada. Gjirokaster - Tepelena arasında da böyle bir yol inşaatı devam ediyor. Arnavutluk’ta ulaşım hala ciddi bir sorun. Kendinize ait bir aracınız yok ise bizdeki gibi dolmuş ve otobüslerle seyahat edebilirsiniz de bu apayrı bir çile kaynağı olabiliyor. Arnavutluk’taki yeni yollar komşusu Makedonya’dakinin hilafına ücretsiz. Makedonlar yeni yapılan bölünmüş yolların her 10 – 20 kilometresine koydukları gişelerle özel araç ile seyahati küçük çaplı bir soyguna çevirmiş haldeler.

Üsküp'ten bir manzara

www.muslimanarnavutluk.com

"Müslüman Arnavutluk'un Haftalık Bülteni Muştı" hiçbir ticari gaye gütmmez ve sadece elektronik ortamda yayımlanır. Yayımlanan yazıların müellifleri tarafından saklı tutulan hakları dikkate alınmak kaydıyla yazı ve sair materyal iktibas edilebilir.